

Zamecznik, Juliusz

Wystawa "Teatr i fiesta w Europie Habsburgów : złoty wiek kultury hiszpańskiej"

Kronika Zamkowa 1-2/47-48, 143-147

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Juliusz Zamecznik

**WYSTAWA: TEATR I FIESTA W EUROPIE HABSBUURGÓW.
ZŁOTY WIEK KULTURY HISZPAŃSKIEJ**

Organizatorzy: Agencja Promocji Kultury Hiszpańskiej za Granicą SEACEX, Zamek Królewski w Warszawie, Agencja Kontakt - Grzegorz Purgo;

Współorganizatorzy: Ministerstwo Spraw Zagranicznych Hiszpanii, Ministerstwo Edukacji, Kultury i Sportu Hiszpanii, Ministerstwo Kultury Rzeczypospolitej Polskiej, Ambasada Hiszpanii w Polsce;

Komisarz wystawy: José Maria Diez Borque;

Opieka nad realizacją w Zamku Królewskim w Warszawie: Danuta Łuniewicz-Koper;

Kurator organizacyjny ze strony polskiej: Juliusz Zamecznik.

Wystawa, prezentowana w salach wystaw czasowych Zamku Królewskiego w dniach od 31 lipca do 5 października 2003 r., poświęcona była rozkwitowi teatru oraz publicznym uroczystościom i zabawom, które na przełomie XVI i XVII w. stały się w Hiszpanii i innych habsburskich krajach szczególnie widowiskowe. Zarówno teatr, jak i fiesta miały dwa zasadnicze nurty: dworski i ludowy. Prezentując hiszpańskie formy teatru i fiesty, rozpowszechniane za pośrednictwem krajów habsburskich, zwrócono uwagę na ich rolę w kształtowaniu europejskiej wspólnoty kulturowej. Ukazano hiszpański wkład w kształtowanie sztuki widowiskowej w Europie.

Za panowania Karola I Habsburga (1519-1556) Hiszpanie rozbudowują największe imperium, w którym, jak mówiono, nie zachodziło słońce. Podbijają Meksyk (1521), Peru (1532), opanowują Argen-

tynę (1536), a z terenu Nowego Świata wyruszają na podbój Filipin (1543), aby od 1565 r. połączyć je regularnie kursującym galeonem z portem Acapulco. Odnoszone sukcesy na polu wojen, podbojów oraz pokojowego poszerzania posiadłości były odbiciem sprawności organizacyjnej państwa, ale i przedsiębiorczości obywateli, którzy mieli poczucie misji. Był to czas dynamicznych przemian, odkryć stymulujących ferment intelektualny, czas sprzeczności - burzenia i tworzenia, fanatyzmu religijnego motywowanego troską o spójność narodową, przesładowań marranów i morysków, ale też zjawisk z zakresu synkretyzmu kulturowego i nieśmiałych prób prawnej ochrony podbitych narodów i ich spuścizny.

Bogata Hiszpania stawała się czołową potęgą Europy. Tworzyła kulturę, dyktowała modę. Wykształciła model ceremoniału dworskiego, na którym w mniejszym lub większym stopniu wzorowały się inne dwory europejskie, w tym także polski. Pomiędzy rokiem 1550 a 1700 kultura hiszpańska rozkwita ze szczególną mocą na polu literatury i sztuk pięknych. Cervantes tworzy *Don Kichota*. Malują: El Greco, Velazquez, Ribera, Zurbaran, Murillo.

Intelektualna potrzeba samorealizacji wobec sprzeczności trapiących epokę wyrażała się w barokowej iluzji. Rzeczywistość nieraz mieszała się z fikcją, dwór wychodził na miasto, przebierał je w odświętne szaty i porywał splendorem widowiskowego święta, obejmującego całą miejską przestrzeń. Teatralizacja wydarzeń państwowych i ceremoniału dworskiego

służyła emanacji majestatu władzy, a zarazem silnie oddziaływała na wyobraźnię i zwyczaję społeczeństwa. Mamy więc do czynienia z fiestą dworską, która w różnych regionach zachowuje elementy wspólne, z fiestą ludową, która przybiera lokalne formy, oraz z tak typową dla Hiszpanii epoki baroku fiestą religijną. To w tych czasach wykształciły się formy publicznych uroczystości, rozrywek, zabaw i zachowań, będące odłąd wyrazem tożsamości Hiszpanów.

Złoty Wiek kultury hiszpańskiej przypada na czas baroku. Wyznacza go wielki rozwój sztuki dramatycznej, wzbogacanej o elementy zapożyczone z innych krajów spokrewnionych dynastycznie z Hiszpanią. Na przełomie XVI i XVII w. kraj przeżywa eksplozję talentów na polu dramaturgii. Działają: Lope de Vega, twórca nowożytnej komedii, autor *Psa ogrodnika* i ok. 1000 innych tytułów, Tirso de Molina, twórca pierwowzoru Don Juana w sztuce *Zwodzieńca z Sewilli*, wciąż wystawianego *Zielonego gila* i ok. 300 innych dzieł scenicznych, Calderon de la Barca, który wyniósł teatr na szczyty barokowej perfekcji w dramatach *Księżę Niezłomny* i *Życie jest snem*, Guillen de Castro, kreator postaci Cyda, Agustín Moreto.

Wystawa zorganizowana w Zamku Królewskim w Warszawie była okazją do zapoznania się ze 184 eksponatami z 68 kolekcji światowych, m.in. Muzeum Narodowego Prado i Biblioteki Narodowej w Madrycie, Gallerii Uffizi we Florencji, Kunsthistorisches Museum w Wiedniu. Ilustrowały one rozwój dramaturgii i teatru oraz cechy uroczystości państwowych, dworskich i ludowych. Znalazło się tu także sporo atrakcji bibliofilskich. Najcenniejszymi eksponatami były rękopisy dzieł znakomitych dramaturgów hiszpańskich. Wśród nich *Największa cnota królewska* Lopego de Vegi, *Święta Joanna* Tirsa de Moliny i *Głośna tajemnica* Calderona de la Barca.

Wśród eksponowanych obiektów godna uwagi była monstrancja ze skarbca katedry w Toledo, dzieło Juana de Arfe, członka wyspecjalizowanej w tym kunsz-

cie słynnej rodziny złotników, a z dzieł malarskich szczególnie zapisał się w pamięci obraz Denisa van Alsloota *Święto Ommeganck lub Papagayo w Brukseli*. Podziwiać mogliśmy również obrazy takich mistrzów pędzla, jak Jan Brueghel Starszy, David Teniers Młodszy, Jan Hermansz. van Bijlert, Gerard Seghers, Juan Bautista Martinez del Mazo i wielu innych, a także projekty dekoracji i kostiumów autorstwa słynnych scenografów: Bernarda Bountalentiego, braci Giovanniego i Lodovica Ottavia Burnacinich, Jacques'a Callota, Matthaëusa Kuessela. Ciekawostką był projekt poczwary z akrobatami na grzbiecie, zwanej Tarasą. Stała się ona symbolem wystawy w Sewilli i Warszawie.

Ekspozycja dzieliła się na dwie części: *Fiesta* i *Teatr*. Część poświęconą fiestie rozpoczynało *Święto dworskie*. Okazją dla fiesty dworskiej były wydarzenia z życia rodziny panującej oraz polityki. Uroczystości powtarzano symbolicznie w różnych zakątkach ziem znajdujących się pod panowaniem lub dominacją Habsburgów. Wprowadzenie do tej części wystawy stanowiła galeria portretu habsburskich władców. Następnie pokazano *Architekturę i miejsca uroczystości* wysławiające władzę - patetyczne okazjonalne dekoracje, łuki triumfalne, obeliski, które przemieniały miejską przestrzeń w majestatyczny teatr otwarty. Oddzielnie wyeksponowano obiekty ukazujące *Obzędy żalobne* - *Castrum dotoris i katafalki* oraz *Sztuczne ognie - iluminacje*. Osobny rozdział wystawy poświęcono *Orszakom i procesjom*, będącym formą manifestacji władzy, a zarazem swego rodzaju spektaklem ze sztandarami, baldachimami, strojami dostojników i kostiumami postaci alegorycznych. Pojawiały się w nich *Wozy triumfalne* - wymyślne w kształtach jezdne estrady dla grupowych scen metaforycznych. Wystawiono także przykłady *Poezji uświetniającej uroczystości*. Dominowały w niej gry słowne, rebusy, labirynty liternicze. W sekcji poświęconej *Rozrywkom w czasie uroczystości* można było obejrzeć obiekty dokumentujące popisy zręcznościowe

Fragment wystawy w części poświęconej muzyce i widowiskom muzycznym; w głębi obraz przypisywany Janowi Hermansz. van Bijlert *Młodzieniec grający na lutni*, ok. 1625. Fot. A. Ring & B. Tropiło

dobrze urodzonych, m.in. pierwsze formy korridy.

W dziale *Świąt kościelnych* skoncentrowano się na *Obrzędach Bożego Ciała*, które osiągały wówczas szczególny przepych. Podczas ich odprawiania wystawiano krótkie formy dramatyczne, zwane *autos sacramentales*, m.in. autorstwa Calderona de la Barca. Procesja Bożego Ciała łączyła adorację eucharystii z demonstracją władzy przy czynnym uczestnictwie ludu. Kroczyli w niej przedstawiciele hierarchii kościelnej, króla, władz. Ludowa wyobraźnia inicjowała wprowadzanie zabawnych postaci - olbrzymów, potworów, diabełków.

Kolejną odsłoną były *Święta ludowe*, których rytm wyznaczały święta katolickie i cykle przyrody - żniwa, zasiewy. Rytuały przybierały lokalny charakter, łącząc w sobie ceremonie liturgiczne ze świeckimi. Towarzystwo im ludowe rozrywki z bogatym folklorem, amatorskie teatry bożonarodzeniowe i wielkanocne, pieśni i tańce, zwyczajnie kulinarne. Paradna fiesta dworska bywała źródłem inspiracji dla fiesty ludowej. Kwintesencją zabawy był kar-

nawał - na wystawie stanowiąc zgrabne nawiązanie do drugiej, teatralnej części.

Ekspozycja poświęcona teatrowi składała się z trzech działów: *Teatr - dramaturdzy i dzieła*, w którym prezentowano portrety, rękopisy i wydania dramatów; *Przestrzenie spektakli teatralnych*, czyli przykłady architektury teatralnej i inscenizacji, różne dla teatru publicznego (*corraie de comedias*), urządzanego na podwórzach kamienic, i teatru dworskiego, którego scenografią bywały siedziby monarsze i arystokratyczne; *Scenografia-, Aktorzy, Commedia dell'Arte-, Muzyka, balet, taniec* - ukazujące zarówno instrumenty muzyczne, jak projekty i relacje z wielkich widowisk turniejowych, plenerowych.

Wystawa ograniczała się do krajów habsburskich. Obecne więc były wielkie centra promieniowania kultury - Italia i Niderlandy, pominięto natomiast Anglię oraz Francję, które w rozwoju teatru odegrały istotną rolę. Włochy - kolebka opery, komedii dell'arte, nowożytnych technik teatralnych, do dziś aktualnej koncepcji sceny z kurtyną, kulisami, sztuczną

perspektywą - wywierały zasadniczy wpływ na rozwój teatru. Wędrownie włoskie trupy aktorskie docierały do odległych zakątków Europy, stając się zarzewiem miejscowych teatrów. Brakowało tam jednakże nowego tworzywa literackiego dla sceny. I oto talenty dramatyczne objawiają się poza Italią: w Anglii, gdzie tworzy Szekspir, we Francji i właśnie w Hiszpanii. Przekłady sztuk hiszpańskich autorów wystawiane są w teatrach dworskich i ludowych Europy habsburskiej. Stanowią źródło inspiracji dla zagranicznych dramaturgów. Postać Cyda z dzieła Guillena de Castro zapożycza Corneille. Historię Don Juana autorstwa Tirsa de Moliny eksploatuje wielu autorów.

Hiszpanie piszą dla dynamicznie rozwijającego się w kraju teatru, ale również dla uświetnienia uroczystości na dworze wiedeńskim. W XVII w. w Madrycie działają dwa *corrales de comedias* (teatry „dziedzińcowe”) dające codzienne przedstawienia, a w Sewilli jest ich pięć. Wykształciły się wzory aranżowania teatru na dziedzińcu. Okna mieszkań otaczających dziedzińiec stanowiły łoże i nabierały hierarchicznego znaczenia, związanego z ich usytuowaniem wobec sceny. Przed sceną znajdował się plac dla widzów stojących pod gołym niebem, a na jego obrzeżach zadaszone galerie z miejscami siedzącymi. W przeciwieństwie do hiszpańskiego, publiczny teatr włoski był teatrem krytym.

Teatr dworski osiągał najwyższy poziom i wystawność w siedzibach królewskich: Alcazarze, Buen Retiro, Aranjuezie. Miał nieporównanie szersze możliwości inscenizacyjne niż teatr ludowy. Scenerią bywały salony i ogrody królewskie. Przedstawienia odbywały się m.in. na wyspie stawu w parku Buen Retiro. Orkiestrę umieszczano na statku, król oglądał spektakl z innej łodzi, a dworzanie obserwowali całe widowisko z nadbrzeżnych tarasów. Hiszpański teatr dworski pozostawał pod wpływem włoskiego, wykazując upodobanie do monumentalności. Tematem były: władza, motywy związane z mitolo-

gią, wydarzeniami nadprzyrodzonymi, wojną, konkwistą, polowaniem. Kształtowały się formy teatru muzycznego, na którego potrzeby Calderon de la Barca pisywał śpiewogry zwane *zarzuelas*. Organizowano wielkie widowiska turniejów operowych i baletów konnych w plenerze. Teatr dawał członkom dworu okazję do aktywnego uczestniczenia w realizacji spektaklu, do wymiany ról między królem a jego artystycznym dworem.

W XVII w. teatr publiczny nabierał cech instytucji. Powstawały zawodowe trupy teatralne. Wielu aktorów utożsamiano z granymi rolami - powodzeniem cieszyła się postać Jana Żaby (*Juan Rana*), którą kreował aktor Cosme Perez, oraz Calderonki (*La Calderona*) - faworytki Filipa IV, grywającej w sztukach Calderona de la Barca. Sławę osiągnęli wędrowni artyści włoscy, jak Andreini.

Wystawę *Teatr ijestta...* zainaugurowano wiosną w Zamku Królewskim w Sewilli. Warszawski pokaz był odpowiedzią na obchodzony w 2002 r. w Hiszpanii Rok Polski i cieszył się honorowym patronatem Ich Wysokości Króla i Królowej Hiszpanii oraz Pana Prezydenta RP.

Niewiele znalazło się na wystawie odniesień do relacji hiszpańsko-polskich. Jednym z nich była XVII-wieczna rycina Aegidiusa Sadelera, przedstawiająca drzewo genealogiczne Habsburgów. Znajdujemy na nim Cymbarkę, córkę Ziemowita IV mazowieckiego, żonę Ernesta I Habsburga, zw. Żelaznym, i wszystkie habsburskie żony królów polskich, aż po Cecylię Renatę, późniejszą małżonkę Władysława IV, który w połowie XVII w. urządził teatr królewski na Zamku w Warszawie. Za Jana Kazimierza zagrano w nim *Cyda* Corneille'a odnotowanego pod nazwą *Cyd albo Roderik comedia hiszpańska*, a w 1671 r., na dziewiętnaste urodziny królowej Eleonory, małżonki króla Michała Korybuta, wystawiona została *Komedia o Morylindzie królowej wziętej z języka hiszpańskiego*.

Głównym, często przywoływanym w przemówieniach inauguracyjnych oraz przedmowach odniesieniem do kontaktów polsko-hiszpańskich pozostawało naj-

bardziej znane dzieło Calderona de la Barca *Życie jest snem*, nieobecne na wystawie. Akcja dramatu toczy się w Polsce. Dzięki temu nasz kraj przewijał się przez sceny Europy nieprzerwanie, również wówczas, gdy zniknął z jej mapy. Niestety, został w dramacie przedstawiony w nie najlepszym świetle - jako nierealna despotyczna kraina.

Choć od osiągnięć teatru w krajach habsburskich dzielił nas niemały dystans, warto w tym miejscu wspomnieć, że Złoty Wiek kultury hiszpańskiej był też niezwykłym czasem dla kultury polskiej, epoką umacniania demokracji szlacheckiej oraz krzepnięcia postaw tolerancji religijnej w Rzeczypospolitej. W Toruniu w 1645 r. odbył się pierwszy w świecie zjazd o charakterze ekumenicznym - *Colloquium haritativum* - zwołany przez króla Władysława IV. Polska i Hiszpania, położone na różnych krańcach kontynentu, uważały się za przedmurze rzymskiego chrześcijaństwa. Realizowały jednak tę misję odmiennie.

Poza organizatorami wystawy, reprezentowanymi przez dyrektorów Zamku Królewskiego, Agencji Promocji Kultury Hiszpańskiej za Granicą i Agencji Kontakt, otwarcia dokonali ministrowie: pani Jolanta Szymanek-Deresz, Szef Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, pani Ana Palacio Vallelersundi, Minister Spraw Zagranicznych Hiszpanii, oraz pan Waldemar Dąbrowski, Minister Kultury Rzeczypospolitej Polskiej.

Pomimo okresu urlopowego wystawę zwiedziło 10 538 osób, nie licząc gości tłumnie zgromadzonych na wernisżu oraz uczestników lekcji muzealnych. Spore zainteresowanie ekspozycją wykazały również media. W prasie ukazało się ok. 20 recenzji i informacji. Organizatorzy ekspozycji udzielili kilkunastu wywiadów dla radia i telewizji.